

Muinisjännökset

Muinisjännökset ovat muistoja ihmisen toiminnasta saaristossa. Osan niistä voi havaita helposti luonnossa, mutta usein muinisjännökset ovat peittyneet kasvillisuuden tai maan alle esimerkiksi sankoissa kuusimetsissä. Ihmisen toiminta saaristossa liittyy läheisesti kalastukseen, hylkeenpyyntiin ja merenkulkuun. Karu saaristomme, jossa on hyvin kivikkoista ja paikka paikoin suhteellisen niukkakasvista maastoa, luo muinisjännöksille aivan erityislaatuiset olot, ja lisäksi ympäristö on saaristossa maankohoamisen takia hyvin nuorta.

KIVIUUNI JA MAJANPOHJA, MIKKELINSAARET.
KUVA: MIKAEL HERRGÅRD

Saariston muinisjännöksiä ovat jatulin-tarhat, kompassiruuusut, tilapäisten asumusten jäänteet, kiviuunit (ryssänuunit), veneiden jäänteet, säilytyskuopat, rajapyykit ja verkonkuivausseinät aina keskiajalta asti. Tavallisimpia ovat kiviuunit eli nk. ryssänuunit sekä kalastukseen, hylkeenpyyntiin ja merenkulkuun liittyvien tilapäisten asumusten jäännökset.

Veneiden jäännöksiä löytyy paikoista, joissa vene vedettiin maalle. Ne sijaitsevat silloisen vesirajan kohdalla. Veneiden ympärille on rakennettu kivistä suojamuureja. Kalastajakylänsä jäännöksiä on suojaisissa satamapaikoissa, mikä erot-

taa ne hylkeenpyyntiin liittyvistä jäännöksistä.

Tilapäisasumusten jäännökset (majojen pohjat)

Majojen pohja (ruots. tomtning) on sekä merkityksen että iän kannalta laaja käsite, ja sitä käytetään kuvaamaan monenlaisia jäännöksiä. Merenkurkun alueella termiä käytetään lähinnä hylkeenpyyntiin ja kausikalastukseen liittyvien vaatimattomien asumusten pohjista ja muista jäännöksistä. Asumuksia käytettiin yöpymispaikkoina ja varastoina.

Yksinkertaisimmillaan majojen pohja on ollut yksinkertainen majamainen asumus,

joka rakennettiin paikalta löytyneistä materiaaleista. Merenkurkun saaristossa on runsaasti kiviä, mutta juuri muuta ei ulkosaarilla ole saatavilla. Tämä voi olla yksi syy siihen, että asumusten jäännöksiä on säilynyt niin paljon.

Alueelta löytyy lukuisia avoimia kivimajoja, joita luultavasti kalastajat ovat käyttäneet sateen- ja tuulensuojina sekä öisinä levähdyspaikkoina 1500-luvulla.

Majat ovat metrin korkuisia ja niissä on kolme seinää, joista yksi muodostuu usein suuremmasta kivistä. Kattoa ei ole. Kivet reunustavat vallina pyöreää kivetöntä lattiaa, joka on maanpinnan tasolla tai hieman sen alapuolella. Skrävelbådanissa on vastaavia jäännöksiä, joissa on hirsikehikko ja joita on käytetty etupäässä suolaushuoneina. Samanlaisia kehikoita on löydetty aiemmin myös Ritgrundista.

Storskäretillä kivimajoja voi nähdä mm. kolmessa paikassa: Finnskatanissa, Lillskärin pohjoiskärjessä ja Bergbådanilla. Myös Ljusnanin ja Storsandin saarilla on muinaisen rantaviivan tuntumassa samankaltaisia jäännöksiä.

Merenkurkun saaristossa jäännöksiä esiintyy jopa 2,5 metrin etäisyydellä rantaviivasta, joten ne on voitu rakentaa aikaisin-taan 1700-luvulla. Asumusten jäännöksiä löytyy eri korkeuksilta merenpinnan yläpuolelta. Pohja voi olla neliön- tai suorakaitteenmuotoinen tai täysin pyöreä, ja pinta-ala vaihtelee parista neliömetristä enintään 12–15 neliömetriin. Osa on rakennettu suuremmista kivilohkareista.

Suuria ympyränmuotoisia esihistoriallisia tilapäisasumusten jäännöksiä on Björköbyssä ja Panikessa. Storskäretillä voi tutustua hylkeenpyytäjien muinaisiin keittopaikkoihin. Myös kiintojään reunaan kohdistuvien hylkijäpyyntimatkojen aikana hylkeenpyytäjillä oli kiinteitä tukikohtia. Storskäretin huipulle rakennetussa tuulensuojassa kevätaurinko ennätti ensimmäisenä sulattamaan maan paljaaksi.

Jatulintarhat

Pohjolassa suurin osa kivilabyrinteistä sijaitsee rannikolla, ulkosaariston kauimmaisilla tuulen tuivertamilla saarilla. Jatulintarhat esiintyvät yleensä pareittain, kuten Bogskärin alueella. Suomesta on löydetty noin 150 jatulintarhaa, ja ne kaikki sijaitsevat ruotsinkielisellä alueella. ”Monet perinteet osoittavat vahvasti siihen suuntaan, että labyrinteillä on ollut merkittävä yhteys meren käyttäytymiseen. Ne ovat edustaneet taianomaista kulttuuria. Tarkoituksena on ollut varautua luonnon oikutteluun sään ja kalaonnen suhteen”, kirjoitti John Kraft Bottnisk kontakt -seminaarissa 1982.

Jatulintarhat ovat kivistä maahan muodostettuja spiraalimaisia labyrinttejä. Ruotsin kielessä jatulintarhasta käytetään nimitystä ”jungfrudans” (neidontanssi). Suomen kielessä sanan ”jatulintarha” alkuosa ”jatuli” tarkoittaa jättiläistä (saksan *jatul* = jättiläinen). Jatulintarhoja esiintyy pitkin Suomen ja Ruotsin rannikkoa sekä Ahvenanmaalla, ja ne on yleensä rakennettu mukulakivialueen viereen. Suomessa jatulintarhoja on lähinnä rannikolla, mutta Ruotsissa niitä on löydetty myös sisämaasta kirkkojen läheisyydestä.

Labyrintit on rakennettu noin ihmisen pään kokoisista kivistä. Yksinkertaisimmillaan ne ovat spiraalinmuotoisia. Klassinen labyrintti perustuu pohjakuvioon, joka on ristin muotoinen ja jonka keskikohdasta sisäänkäynti alkaa. Vaikka jatulintarhat ovat labyrinttejä, kivikehissä ei voi eksyä, koska oikein rakennetussa jatulintarhassa on vain yksi reitti sisäänkäynnistä keskelle ja takaisin. Labyrintit voivat johtaa käännyksiin keskelle tai suoraan labyrintin läpi siitä ulos.

Sitä, milloin ja miksi jatulintarhat on rakennettu, on pohdittu paljon. Labyrintit on onnistuttu ajoittamaan jäkälämittauksen (likenometrian) ja kivipintojen rapautumisen perusteella. Rannikkoseutujen vanhimmat jatulintarhat ovat 1300-luvulta ja nuorimmat 1800-luvulta.

Kansanperinteen mukaan jatulintarhoja rakennettiin ajankuluksi; rakentajat olivat kenties tuulta odottelevia merimiehiä ja kalastajia tai paikallisväestöä. Vanhojen legendojen mukaan labyrintit ovat jättiläisten tai keijukaisten rakentamia. Joidenkin tutkijoiden

JATULINTARHA. KUVA: MIKAEL HERRGÅRD

mukaan jatulintarhat liittyvät ritteihin ja uskomuksiin, jotka pitivät pintansa satamissa ja kalastuspaikoilla oleskelleiden ihmisten keskuudessa.

Labyrinttien rakentamisperinne juontaa kuitenkin kauas historiaan. Vanhimmat labyrinttiperinteet ovat peräisin Välimeren alueen pronssikauden kulttuureista, kuten Kreetan minolaisesta kulttuurista. Hedelmällisyyden varmistamiseksi maan jumalatar vapautettiin symbolisesti joka kevät aurinkokuninkaan labyrintistä rituaalisessa toimituksessa. Labyrinttikuvio tunnetaan myös Amerikassa, Intiassa ja Aasiassa, ja se yhdistetään aurinkokultteihin ja hedelmällisyysrituaaleihin. Labyrinttien rakentamisperinne levisi Pohjolaan asti. Voi olla, että viikingit toivat labyrinttiperinteen mukanaan Konstantinopoliin suuntautuneilta matkoiltaan. Labyrinttejä ladottiin usein lähelle vanhoja kulttipaikkoja. Monet keskiaikaiset labyrintit on rakennettu pronssikautisten kiviröykkiöiden läheisyyteen.

Kreikkalaisen mytologian mukaan Kreetan saarella Knossoksen palatsissa oli kuuluisa labyrintti. Legendan mukaan labyrintissä asui Minotaurus-hirviö, joka oli puoliksi härkä ja puoliksi ihminen. Joka yhdeksäs vuosi Minotaurukselle oli uhrattava seitsemän nuorta tyttöä ja seitsemän nuorta poikaa. Theseus-niminen sankari meni sisään labyrinttiin ja tappoi Minotauruksen. Lankakerän avulla Theseus löysi tiensä ulos labyrintistä.

Kiviuni

Kiviuni on yksinkertainen, kylmämuurattu uuni. Uunit ovat suurin piirtein samanmuotoi-

sia ja noin 1,5–2,0 metrin levyisiä. Rakentamiseen käytettyjen kivien koko vaihtelee jonkin verran. Yhteistä uunien esiintymisalueille ovat läheiset ympyränmuotoiset kivimuodostelmat. Joissakin tapauksissa kivimuodostelmat lähtevät suoraan itse uunista käsin puoliympyrän muotoon. Niiden halkaisija on n. 2–8 metriä. Sota-aikoina venäläiset kaleerilaivastot seilasivat pitkin Pohjanlahden rantoja ja jättivät muistoiksi näitä kiviuneja paikkoihin, jotka sopivat heppoisten ja säille alttiiden kaleerien rantautumiseen. Huonolla säällä alusten oli odotettava suotuisampia sääoloja.

Maanmittari Gullic Wislanderin vuodelta 1763 peräisin olevasta kartasta käy ilmi, että Mikkelin-saarilla on kiviuneja. Kartan kuvauksesta ilmenee, että matalikolla ei ollut omistajaa ja että venäläiset menettivät vuonna 1720 sekä aluksensa että miehistönsä. Heidän leivinuuneistaan on kuitenkin vielä olemassa jäänteitä.

Björköbyssä on jäännöksiä, jotka muistuttavat kaleeritelakkaa, ja kyseisen paikan läheisyydessä on tuonaikainen satamapaikka. Merenkurkun saaristossa on lukuisia kiviuneja; pelkästään Björköbyssä niitä on noin 200. Alkuperäisistä vain kolme uunia on edelleen hyvässä kunnossa. Uuneja on saaren koillisreunalla Malskärin ja Tvärörenin alueella, ja ryhmittäin Malskärin, Skarftagrännissa, Lillhamngrännin, Lillhamnbrolandetissa ja Storhamnin alueella. Yksittäisiä kiviuneja voi löytää n. 200–300 metrin etäisyydeltä toisistaan.

Nykyään kiviuneja voi olla vaikea havaita luonossa, sillä ne ovat luhistuneet kokoon ja jääneet kasvillisuuden peittoon. Uunien esiintymisalueet ovat kasvaneet enimmäkseen umpeen tiheäksi kuusimetsäksi.

